

СТАНКА Ј. СТОЛИЋ¹, САРАДНИК У НАСТАВИ

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ИСТОРИЈУ

НОВО ИЗДАЊЕ КАПЕЛИЈЕВОГ ЛЕКСИКОНА СКРАЋЕНИЦА

(CARPELLI, A. (2011⁷). LEXICON ABBREVIATURARUM: DIZIONARIO DI ABBREVIATURE LATINE ED ITALIANE USATE NELE CARTE E CODICI SPECIALMENTE DEL MEDIO-EVO RIPRODOTTE CON OLTRE 14000 SEGNI, (EDIZIONE GEYMONAT, M. E TRONCARELLI, F.). MILANO: ULRICO HOEPLI, LXXVII + 657 STR.)²

Сви који су се бавили проучавањем латинске књижевности, палеографије или епиграфике, античке или средњовековне, у једном тренутку су морали да се сусретну са оригиналним латинским текстом и да се суоче са бројним скраћеницама унутар самог текста. Наиме, још су стари Римљани, како би уштедели простор на натписима на јавним грађевинама, прибегавали скраћивању тако што су писали само први део речи – одакле потичу суспензије, да би касније почели да практикују да из терминолошких фраза и учесталих израза избацују средишњи део речи – одакле потичу контракције. До краја XII века у употреби је било више од десетине хиљада скраћеница. Овако велики број скраћеница је за проучаваоце рукописа сигурно морао да представља проблем јер су им оне врло често отежавале или чак онемогућавале да правилно прочитају и сагледају текст у одређеном друштвено-временском контексту.

¹ stanka.stolic@gmail.com

² Приказ је примљен 9. априла 2014, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 21. маја 2014.

Проблем је указивао на неопходност постојања једног прегледног пописа античких и средњовековних скраћеница и њихових објашњења. Богато искуство проистекло из времена проведеног у Archivio di Stato di Milano (1884–1903), а затим на месту директора у Archivio di Stato di Parma (1903–1925), где се посебно посветио латинској палеографији и дипломатици, омогућило је Адријану Капелију (1859–1942) да састави лексикон латинских и италијанских абривијатура.

Речник је први пут публикован 1899. године у Милану, у оквиру Ulrico Hoepli приручника, под насловом *Lexicon abbreviaturarum quae in lapidibus, codicibus et chartis praesertim mediaevi occurrunt*. Друго издање објављено је 1912. године и од тада скоро да није протекла ниједна деценија а да није публиковано ревидирано или репринтовано издање Капелијевог речника. Ван граница Италије речник је доживео два издања у Немачкој (1901, 1928, Лајпциг). Треће издање у Италији (пето издање рачунајући два немачка), последње које је ревидирао сам Капели, штампано је 1929. године у Милану, и од тог издања у Капелијевом тексту нису вршене никакве измене. У предговору овом издању Капели помиње најважније, у то време доступне, немачке, француске и енглеске речнике скраћеница, при чему указује на чињеницу да су ови речници настали преваходно као резултат истраживања материјала похрањених у оквиру фондуца немачких, француских и енглеских речника, и да као такви не садрже значајан број скраћеница карактеристичних за латинску грађу прикупљену на територији Италије. О утицају који је имао у Француској сведочи издавање суплемента – Pelzer, A. (1964), *Abréviations latines médiévales: Supplément au Dictionnaire di abbreviature latine ed italiane de Adriano Cappelli*, Louvain–Paris.

Пред нама је сада најновије, седмо, допуњено и преправљено издање које су приредили Mario Geymonat и Fabio Troncarelli. Лексикон садржи LXXVII + 657 страна. У предговору (XI–LIX) је представљена Капелијева обимна студија на италијанском језику о средњовековној брахиографији. Студију су у Канзасу превели на енглески језик, независно од остатка лексикона – Cappelli, A. (1982). *The elements of abbreviation in medieval latin paleography* (D. Heimann, R. Kay, prev.), Kansas: University of Kansas Libraries. Она представља својеврсно упутство и водич кроз систем средњовековних скраћеница намењен онима који би могли, савладавши и усвојивши одређена правила, самостално, без претходног коришћења самог речника, да разрешавају скраћенице. Сама

студија има осам делова који су углавном подударни са Капелијевом поделом скраћеница. Први део (*abbreviature per troncamento*), који је посвећен суспензијама, садржи преглед знакова који означавају суспензије и врсте сигли. Други део (*abbreviature per contractione*) приказује најчешће контракције са назначеном разликом између чистих и мешовитих контракција. У трећем делу (*signi abbreviativi con significato proprio*) се објашњавају знакови којима су се скраћивали завршни и карактеристични слогови, а четврти део (*signi abbreviativi con significato relativo*) састављен је од знакова који немају устаљено значење већ га мењају у зависности од слова уз која стоје. Пети део (*abbreviature per lettere sovrapposte*) садржи скраћенице са натписаним знаковима или словима (слово изнад слова) – *litterae columnatae*. Шести део (*signi convenzionali, numerazione romana ed arabica*) говори о развоју конвенционалних скраћеница у које су укључене и ознаке за новац и мере, и објашњава систем римских и арапских бројева у оквиру скраћеница. У седмом делу (*sigle e abbreviature epigrafiche*) се указује на значај натписа на епиграфским споменицима, посебно наглашавајући оне који су настали између II века пре н. е. и II века н. е., уз напомену да приређивачи упућују на најважнију литературу у датој области. Осми део (*le abbreviazioni nelle monete e medaglie*) скреће пажњу на посебност скраћеница на новцу и медаљонима и даје репродукције неколико античких новчића.

Други део предговора чине транскрипције девет латинских факсимила, уз које су дате квалитетно урађене репродукције и белешке о времену проналаска материјала (LXI–1 стр.).

Највећу вредност лексикона чини грађа састављена од 14.000 абецедно распоређених скраћеница у речнику. Треба истаћи да су оне унутар лексикона организоване у засебне целине – речнике, у зависности од тога да ли се јављају као палеографске, епиграфске, или су пак на новцу и медаљонима.

Најобимнија целина обухвата палеографске абревијатуре (1–405 стр.). На почетку сваког новог слова, у заглављу странице се налазе факсимили мајускуларних и минускуларних слова у рустичној капитали, унцијали, полуунцијали и готици, а затим курзивни облици уобичајени за период VIII–XV века. Свака скраћеница је дата у три колоне: прва колона је факсимил саме скраћенице, друга садржи препис скраћенице стандардним словима у облој загради, а трећа колона даје објашњење (значење) на латинском или италијанском језику. Иза објашњења скраћенице најчешће стоји римски број допуњен словима *p*, *m*, и *f*, при чему

број указује на век рукописа из кога скраћеница потиче, а слова: р – почетак века, т – средина века и f – крај века. Уколико је објашњење застарело или нетачно, у том су случају приређивачи иза њега, у облој загради, дали исправак. Понекад може да се јави напомена о врсти скраћенице или латинског писма у коме се најчешће јавља – нпр. *abbr. eccl., scr. visig. ...* У четвртастој загради су дате речи које представљају допуну значења скраћенице, а сама скраћеница их не садржи. Скраћенице које почињу наопачке окренутим латиничким словом С и знаком 9, у речнику су распоређене иза латиничког слова С. Ови знакови имају вредност *con, cum ...*, што оправдава њихов распоред.

Иза слова Z следи речник конвенционалних скраћеница (406–414 стр.), а за њим следе одељак са римским бројевим (413–421 стр.) и одељак са арапским бројевима (422–428 стр.). У следећем делу лексикона (429–433 стр.) приређивачи образлажу допуне које ће унети уз Капелијев речник, приказују литературу којом су се служили и дају савремене библиографске смернице за све оне који желе да се подробније баве овом проблематиком, а непосредно иза тога (434–509 стр.) следи сам речник допуна (*Aggiunta alle abbreviazioni paleografiche segnalate nel Cappelli*). Скраћенице су наведене абецедним редом, уз додатак четврте колоне која упућује на рукопис из кога скраћеница потиче, а највећим делом реч је о ватиканским кодексима.

Наредни одељак (511–598 стр.) чини речник епиграфских сигли и скраћеница. На почетку стоји Капелијева напомена да су абривијатуре које су коришћене у хришћанској епохи означене знаком крста (†), абривијатуре на новцу или медаљонима словом *m*, а оне чије значење није у потпуности разјашњено знаком питања (?). *Geumonat* и *Troncarelli* нису у Капелијев текст унели никакве исправке већ су са једном или више звездица означили места која су захтевала додатна објашњења, а која су дали у посебном поглављу у виду допуне Капелија (599–620 стр.).

Поглавље *Le abbreviazioni nelle monete e medaglie antiche* (621–630 стр.) указује на специфичности скраћеница на новцу које су условљене релативно малим димензијама античког новца као и примарном вредношћу ликовних детаља над натписима. У зависности од природе натписа на новцу, приказано је десет група типова скраћеница: *formule onomastiche, magistrature e cariche, nomi geografici...* Након тог дела следи речник допуна (631–642 стр.). На самом крају лексикона (643–657 стр.) налази се

Библиографија најважнијих италијанских и других публикација о скраћеницама.

Незаобилазна помоћ коју речник пружа историчарима, археолозима, филолозима, историчарима уметности и осталим проучаваоцима античког, средњовековног, и наслеђа раног новог века, као и едукативан карактер целокупног лексикона, ван сваке сумње осигурали су Капелијевом делу трајну вредност. Можемо очекивати да ово неће бити његово последње издање и да ће и будућа поколења допринети даљем издавању и обогаћивању овог врло вредног речника.